

МИФОЛОГІЧНО-РЕЛІГІЙНІ ОБРАЗИ НЕОКЛАСИКА ОСВАЛЬДА БУРГАРДТА

В. Т. Гасанова

В статье рассматривается творчество одного из представителей неоклассического направления в украинской литературе 20-х годов XX в. Освальда Бургардта (Юрия Клена): разнообразие его образной системы. Через мифологические библейские образы автор раскрывает особенности характерные для современного общества – бездуховность, равнодушие, безбожность.

Ключевые слова: неоклассика, мифологические, библейские образы, стиль

У статті розглядається творчість одного із неокласиків Осварда Бургарда (Юрія Клена). Домінантною світобачення письменника своєї доби було філософсько-споглядальна самозаглибленість із скептичним забарвленням. Через біблійні міфологічні образи Освальд Бургардт (Юрій Клен) розкриває кризу психології людини, яка намагається знайти себе у такому складному і незрозумілому світі.

Ключові слова: неокласицизм, біблійні, міфологічні образи, стиль.

The article is devoted to the analysis of the creation of one of the representatives of the Ukrainian neoclassicism of 20-s of the XX-th century, Osvald Burgard.

The analysis is given on reseaching biblical and mythological images. It has been shown in nonpirtual things which characterize a modern socicty-nonspirituality, indeterence, atheism.

Key words: neoclassicism, mythological and biblical images, style.

Неокласицизм як стильова модель в Україні почав оформлятися на початку 20-х років XX ст. у межах київської школи неокласиків. Деяко особне місце серед “неокласиків” посідає *Юрій Клен*. Саме під таким псевдонімом з’явився на сторінках львівського місячника “Вісник” *Освальд Бургардт* – літературознавець, славіст і германіст.

20-ті роки... Цей період життя Освальда Бургардта менше відомий. Він, за пізнішим свідченням свого небожа Зігфріда Венде, поїхав до Німеччини восени 1918 року й мало не був мобілізований до кайзерівської армії. Гостював у своєї старшої сестри Вікторії, яка мешкала тоді в Данцігу, продавав газети разом з її чоловіком Артуром. Не знайшовши щастя на батьківщині предків, Освальд повертається до Києва. Університетське навчання він закінчив, захистивши диплом у 1920 року. Згодом вступає на дворічний курс аспірантури при дослідницькому Інституті УАН, де студіює германістику й отримує диплом першого ступеня (1923 рік), водночас учительює в Баришівському соціально-економічному технікумі. Саме в цей період він найближче зійшовся з майбутніми “неокласиками”. Особливо теплими були стосунки О.Бургардта з М.Зеровим, з яким йому випало працювати в соціально-економічному технікумі та трудовій школі містечка Баришівка, куди їх запросив 1920 року директор М.Сімашкевич.

Баришівка... М.Зеров охрестив її Лукрозою (від лат. *lucrum* – бариш), себе й О.Бургардта порівняв з різьбярями. Пізніше у своїх “Спогадах про неокласиків” О.Бургардт згадував: “Лукроза наша стала культурним центром, який випромінював своє світло на всю округу, сягало воно навіть до Києва” [2, с. 59].

Влітку 1921 року пирятинська міліція заарештувала цілком лояльного до революції Освальда Бургардта й разом із іншими баришівськими вчителями, запідозреними в “буржуазному” походженні, як небезпечного злочинця, кинула до в’язниць Яготина, потім Пирятина і Гребінок, аж поки він не опинився у смертницькому підвалі в Полтаві. Поет уперше потрапив під нещадні жорна “революційної законності”, що не сповільнювали своїх обертів. Щоденні жорстокі допити в’язнів, нічні розстріли – це скидалося на жакхливий сон: світ розколовся на дві непримиренні частини – “пролетарську” і “буржуазну”, і лихо було тому, хто незалежно від свого соціального походження потрапляв до другої частини. У в’язниці, як згадував О.Бургардт, найчастіше співались “Не пора”, “Ще не вмерла”, “Заповіт” [2, с. 359]. Більшість тих, хто з ним разом сидів у в’язниці, була розстріляна.

Київ у житті О.Бургардта відіграв особливу роль. Тут він із золотою медаллю закінчив Першу київську гімназію, потім вступив до Київського університету святого Володимира, де дістав ґрунтовну освіту, студіюючи англійську, німецьку, слов’янську філологію та загальну історію літератури. На здібного студента звернув увагу професор історії та теорії літератури В.Перетц – один із засновників філологічної школи в українознавстві. Тут спалахнуло кохання майбутнього поета до Раїси Чернявської – делікатні згадки про це знаходимо в “Попелі імперії”:

Життя – як дим: його рука не вловить.

Та знай: з усіх “сьогодні” і “тепер”

лиш сила таємничої любові

тебе несе до вічних стратосфер [2, с. 134].

Навчання в університеті довелося перервати у зв’язку з початком першої світової війни: молодий учений разом із тридцятьма німецькими юнаками, яких царська влада визнала “небезпечними”, був засланий до Архангельської губернії. Через рік така ж доля спіткала його матір та сестру Жозефіну; вони опинилися в Курській, а старша сестра, Вікторія, – у В’ятській губернії. Згодом, після революції 1917 року, О.Бургардт

повернувся до Києва, що зустрів його відлунням “золотого гомону” та суворою і трагічною реальністю громадянської війни.

Схожість літературно-естетичних інтересів на початку 20-х років привела його до об’єднання з “неокласиками”. О.Бургардт підтримував концепцію “неокласиків”, за якою українська література – невід’ємна складова частина європейської культури. На думку цієї творчої спільноти митців, орієнтиром для України має стати безцінна скарбниця європейської культури.

До зустрічі з М.Зеровим українська література здавалася О.Бургардту безнадійно провінційною й неперспективною. Саме М.Зеров допоміг позбутися “комплексу неповноцінності” й заохотив до збагачення української літератури перекладами, до власної творчості. О.Бургардт у 20-ті роки не відразу зважився писати оригінальні поезії, а через те він опублікував тоді в періодиці лише три вірші: “На переломі”, “Жовтень. 1917” та сонет “Сковорода”.

Власна поетична спадщина О.Бургардта порівняно невелика, але від цієї поезії віс вибагливістю естетичних та інтелектуальних вимог поета до слова, ясністю, чистотою, злагодженістю, що невинно захоплює душу.

Творчості О.Бургардта як “неокласика” властиві такі риси: антична філософія життєствердження, інтелектуалізм давньої літератури в поєднанні із сучасними темами, класична досконалість. Поезія О.Бургардта містить багато “вічних” образів, але під оболонкою досконалих віршів, заглиблених в античне, стародавнє чи західноєвропейське минуле, не зникають болючі проблеми сучасності. Його елітарна лірика хвилює душу, намагається подолати хуторянську закомплексованість українського письменства, вивести його на європейський рівень через розбудову внутрішньо багатой, інтелектуально розвиненої, морально й естетично здорової особистості.

За походженням образи світової культурної спадщини, до яких звертається О.Бургардт, поділяються на кілька груп, найбільшими із яких є історичні, міфологічні та літературні.

Міфологічні образи – це персонажі античної та біблійної міфології. Активне їх використання О.Бургардтом підтверджує сентенцію про те, що енергія міфів живить сучасність, а також доводить, що поетові властивий особливий культурологічний тип мислення.

Для О.Бургардта характерною є традиційна і власне авторська інтерпретація міфологічного образу або сюжету. Часто автор уводить образ до канви “сучасного” твору. Загальновідомим стало положення про орієнтацію “неокласиків” на античність. Сирени, Цирцея, Итака, Одісей, Діоніс, Цербер – це далеко не повний перелік персонажів античної міфології, яких використовує у своїй поезії О.Бургардт.

Як і належить міфологічним образам, автор випробує характер своїх образів у різних ситуаціях. Робить це свідомо, цілеспрямовано і неприховано, використовуючи і ризиковані засоби прямої патетики.

Итака – символ батьківщини, вимушено покинутої О.Бургардтом. Образи сирен, Цирцеї й лотофагів можна трактувати традиційно – як персонажів античних міфів, а можна перенести на сучасний ґрунт. Наприклад, сирени – уособлення поезії, мистецтва. Їхній спів чарівний, але загрожує загибеллю, бо вони заманюють на гостроверхі скелі; проте це випробування треба витримати, щоб запам’ятати їхню пісню, збагатити себе. Цирцея – міфічна чарівниця, яка обертала на тварин тих, хто потрапляв до неї. Така доля спіткала й супутників Одісея, яких вона перетворила на свиней, залишивши їм тільки розум. Вона загнала їх у хлів і дала жолудів. У сприйманні О.Бургардта ця чарівниця уособлювала державотворців радянських часів. Різниця між ними все ж була. Державотворці намагалися відібрати в людей розум, залишивши вигляд людей, внутрішньо перетворити на стадо тварин, а це набагато жахливіше.

Мов пісок, твої спогади хвиля розміє,
І полине у Лету життя без турбот [2, с. 50].

Саме таким було життя за радянських часів. Людям нав’язували думку, що в них усе чудово.

Помилуйся на гру перемінливих фарб
У рахманнім раю, де живуть лотофаги.
Та, п’ючи з зlatih келихів тишу і лагідь,
Збережи у душі все минуле, як скарб [2, с. 51].

Лотофаги – символ солодкого забуття рідного краю, минулого. Сирени, Цирцея, лотофаги (“Шляхами Одісея”) – це насолода, кохання, солодке життя з одного боку, а з другого – забуття, пустка в душі. Крім цього має бути віра, пам’ять свого роду. Одісей уособлює народ, самого автора. Сенс життя – мандри, пошуки, але не треба зрікатися свого минулого. Людина має бути сильною фізично й духовно. Цікавим є осмислення О.Бургардтом Діонісія – бога рослинності та виноробства. У нього це – січневий Діоніс. Ця асоціація виникла через подібність бурхливості галасливої зимової завірюхи до античного святкування на честь бога виноробства:

По сніжних кручах і заметах,
Де вітер гір берез сильвети
Сріблястим порохом заніс,
Іде наш рідний Діоніс.
Повиті вітками омели,
Свій гімн рокочуть заметелі,
І рве менад буремний спів
Плескуче полум’я плащів [2, с. 72].

В античні часи ця процесія виглядала так: Діоніс іде попереду у вінку з винограду з прикрашеним плющем тирсом у руках.

... За ним веселий натовп лине,
І креслить тирс його ялинний
Зигзаги в білому вогні,
В морозно-синій даліні... [2, с. 72].

Навколо нього у швидкому танці кружляють зі співом і криками молоді менади.

... Метелиці, його менади,
Що в голі поле співом надять,
У борозни, де спить зерно,
Із чаш прозоре ллють вино... [2, с. 72].

Отже, в переосмисленні О.Бургардта Діоніс – бог сніжної зими, бо сніг береже землю від суворого вітру, дає їй силу та красу.

... О Діонісе ясновзорий!
Над нами зносиш ти угору
Свій білочадий смолоскип,
Зірчастий рониш дощ у глиб
Лісів, де звір дрімає в нетрях.
Твоїх дарів нещадно-щедрих
Шумує повільно у степах... [2, с. 72].

У цій картині О.Бургардту вдалося мінімальними художніми засобами передати його стихійну силу, нескореність і велич. Діоніс схожий на дух, якого прикликали, появи якого чекали. Постаць Діоніса вирізняється на тлі натовпу. Усе свідчить про те, що це – тип міфологічного божества, а не гречкосія. Він налаштований оберігати землю.

Звертався О.Бургардт і до біблійних джерел. Наприклад, Лот – людина, яку ангели вивели з Содома і Гоморри, але його дружина озирнулася й перетворилася на соляний стовп. Поет розуміє цей образ як митця, талановиту людину, змушену покинути країну, яка гине, палає у вогні, щоб стати слугою несправедливості.

Зависочієш пам'ятником зради,
Довічним факелом своїй ганьбі,
На сміх нащадкові, на жах юрбі [2, с. 34].

А таких людей в Україні було чимало. Згадаймо хоча б Павла Тичину, який із сонячного кларнетиста перетворився на трибуна партії, убив у собі найтонші почуття. Сам О.Бургардт виїхав у 1931 році до Німеччини, він одним із перших серед “неокласиків” збагнув, що тип творчого інтелігента позбавлявся перспектив у деперсоналізованому суспільстві, де класова ненависть затруювала людські душі. Митець стає соляним стовпом. Стовпом – бо його звеличують, підносять, але він втрачає власну душу, інакше вижити було неможливо. Слово “соляний” підкреслює це значення, бо сльози солоні, а митець не може просто так, безболісно, безкривдно вбити свою душу, закувати її у кайдани. В інтерпретації О.Бургардта Ноїв ковчег – прихисток найціннішого, найпрекраснішого з історії та культури світу.

А незнищенна спадщина віків
Під мертвими шкляними небесами
Кудись пливе порожніми морями
В ковчезі, гнанім подувом вітрів,

В яким ми бережем скарби забуті
І крізь добу страшних, великих кар
Ми несемо нащадкам вічний дар.

Дар невмирущої краси: всі чути
І нами бачені дива століть,
Щоб людську думку вдруге запліднить [2, с. 360].

Це відповідало світосприйманню поета як “неокласика”, адже творче угруповання було проти агресії, агітаційності, поганого смаку, масовості в літературі. Головне – естетика, інтелектуалізм. Справді, поезії О.Бургардта властива своєрідна елітарність: цілісне її сприйняття потребує певного освітнього рівня.

Традиційне значення в поезії О.Бургардта має образ Божої Матері: уособлення скорботи, піклування про людство, болю за свого Сина.

“Чи не стрівся вам десь на дорогах
Синьоокий Христос?
Волосся у нього
Золоте, як осінній покос.”
Все питалася знову і знову;
Люди мовчки сахалися вбік... [2, с. 85].

Вірш написаний у 1935 році, коли в Україні ще лютував штучний голод і хвиля репресій захопила й “неокласиків”. О.Бургардт словами Божої Матері ніби передбачає втрату людьми віри, їх зuboжіння. Автор відстоює одвічні цінності буття: запровадити на землі Божий порядок.

...“Чи стрічали його ви з дарами?
Чи вінчали його, як царя,
У високому білому храмі,
Де у вікна світила зоря?” ... [2, с. 85].

“На усіх перехрестях його розіп’яли” – можливо, така доля й справжнього митця.

Друга група персонажів поезії О.Бургардта – видатні діячі української та світової історії та культури. Досить часто автор звертається до образів парнасців, поетів-трубадурів (Жофруа Рюдель, Бернар де Вентадур, Бертран де Борн). З українських діячів автор присвячує свої поезії Сковороді, князю Володимирі, згадує Данила-князя, Петлюру, Мазепу.

О.Бургардт як прозаїк постав у літературі так само несподівано, як і поет, розкривши цим іще одну сторону свого таланту. Проблематика прозових творів широка, пов’язана з філософською концепцією трагічного оптимізму автора. Новелам притаманні контрастність, виразність образів, динамічність оповіді, сконденсованість слова, відповідність мови зображуваній ситуації.

Глибока ерудиція, літературний смак, почуття міри перетворюють поезію О.Бургардта на своєрідні “науково-популярні” твори. Думки поета, закодовані в культурологічні образи, не втрачають естетичної цінності й нині.

Отже, життєвий і творчий досвід О.Бургардта, акумульований у його поезії, становить унікальне явище в українській літературі. Це потужний струмінь державотворчої духовної енергії, відлитий у своєрідні поетичні формули національної гідності, ідеали дієвої і діючої людини.

Література:

1. 20-і роки: літературні дискусії, полеміки: Літ.-крит. статті / Упоряд. В.Г.Дончик. – К.: Дніпро, 1991. – 366 с.
2. Юрій Клен. Вибране. – К., 1991. – 461 с.
3. Юрій Клен. Спогади про неокласиків // Україна. –1990.– №20–23.
4. Єфремов С. Літературно-критичні статті / Упоряд., передм. і прим. Е.С. Соловей. – К.: Дніпро, 1993. – 351 с.
5. Ідейно-естетичні пошуки української радянської поезії початку 20-х років // Рад. літературознавство. – 1989. – № 10.
6. Ільницький М.М. Література українського відродження: Напрями і течії в українській літературі 20-х – поч. 30-х років ХХ століття / Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти. – Л., 1994. – 74 с.